

4. Субтельний Орест. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII століття. / Пер. Володимир Кулик. – К.: Либідь, 1994. – 439 с.
5. Борщак І., Мартель Р. Життя й пориви великого гетьмана: Авторизований переклад і передмова М.Рудницького / Упоряд. Л.Ю.Копаня, післямова С. І.Білоконя. – К.: Радянський письменник, 1991. – 315 с.; Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа. – К.: «Свенас», 1991. – 136 с.; Борщак І. Мазепа. Людина й історичний діяч // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1966. – Т.66. – С. 147-204.
6. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1960. – 408 с.
7. Мацьків Т. Легенда і правда про Мазепу // Між сусідами: Альманах Фондації Св. Володимира – Хрестителя Київської Русі. – Краків, 1997. – Кн.7. – С. 90-95.
8. Мацьків Т. Князь Іван Мазепа – Гетьман України (1639-1709) // Український історик. – 1979. - №№ 1/4. – С. 55-68.
9. Борщак І. Мазепа. Людина й історичний діяч // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1966. – Т.66. – С. 147-204.
10. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа і Москва // Український історик. – Нью-Йорк-Київ-Торонто-Мюнхен-Львів. – 1991. – ч. 1-2 (108-109). – С. 82-94.

Степанчук Ю.С. ПОЛИТИКА ГЕТМАНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ИВАНА МАЗЕПЫ В ОТНОШЕНИИ КАЗАЦКОЙ СТАРШИНЫ И РЯДОВОГО КАЗАЧЕСТВА В ТРУДАХ ИСТОРИКОВ УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ДИАСПОРЫ

В статье характеризуются труды историков украиноязычной зарубежной диаспоры посвященные внутренней политике гетманского правительства Ивана Мазепы. Ключевые слова: гетманское правительство, казацкая старшина, рядовое казачество, историки диаспоры.

Stepanchuk U.S. THE GOVERNMENT POLICY OF HETMAN IVAN MAZEPA FOR ORDINARY COSSACK OFFICERS AND COSSACKS IN THE HISTORIAN'S WORK UKRAINIAN AND FOREIGN DIASPORA

The article characterized by labor historians in Ukrainian foreign diaspora devoted to domestic policy, the Government of Hetman Ivan Mazepa.

Key words: Hetman government, the cossack officers, private cossacks, historians diaspora.

УДК 94(477) «XVII- XVIII»

І.І. Кривошея

БУНЧУКОВИЙ ТОВАРИШ ОПАНАС ДОРОФІЙОВИЧ ГРУШИНСЬКИЙ ТА ЙОГО РІД

На основі архівних та опублікованих джерел досліджується походження прізвища та генеалогія родини Грушинських. Особлива увага приділяється соціальному статусу, володінням та службі бунчукових товаришів на прикладі Опанаса Дорофійовича Грушинського. Публікуються документи, які висвітлюють історію роду.

Ключові слова: бунчуковий товариш, шляхта, служба, володіння, рід, генеалогія.

Бунчукове товариство, найвпливовіша частина неурядової старшини, походило з найвідоміших родин Гетьманщини. Як правило, звання бунчукового товариша отримували члени тих родин, представники яких колись займали уряди, починаючи з полковницького і вище. Іншими шляхами, які не виключали першого, були: шляхетське походження, близькі родинні зв'язки з гетьманами та генеральною старшиною, за заслуги родини, за власні заслуги.

Значний військовий, а згодом бунчуковий товариш Опанас Дорофійович (так він записаний в більшості документів) мав родове прізвище Грушинський. Його володіння та служба в першій третині XVIII ст. вповні відповідали статусу товариства, яке знаходилося під головним гетьманським знаком – бунчуком. Статки Опанаса Дорофійовича були як спадкового, так і набутого характеру. Збережені документи дозволяють прослідкувати утворення маєтностей роду Грушинських, рух володінь по гілках роду, втрати й набутки після проходження родом піку впливовості.

Такий пік впливовості Грушинських-Дорошенків припадає на час гетьманування І. Самойловича. Старший із братів Дорофійовичів – Кирило – був господарем гетьманського

двору[□]. Випадкова людина ним стати не могла. Така близькість Кирила до гетьмана вказує на існування якихось родинних чи свояцьких зв'язків. Отже, коріння роду варто шукати на правому березі Дніпра, звідки походив І. Самойлович та його найближче оточення.

Грушинські, як прізвище даного роду, вживається найчастіше. В документах про його походження немає ніяких згадок, тому пошукаємо можливі варіанти. Вірогідною виглядає гіпотеза існування близьких родинних зв'язків Грушинських з Самойловичами. Сестри гетьмана, яка могла би бути першою дружиною Дороша Григоровича (батька господаря дому Кирила) ми не знаємо. Ймовірно, матір'ю Кирила могла бути сестра чи родичка дружини гетьмана, що пояснює появу сина Дороша в якості господаря гетьманського двору. Аналогічні приклади знаємо щодо інших гетьманів. Приблизно 20 років спочатку служителем, а потім господарем гетьманського двору І. Скоропадського був швагро гетьмана Андрій Кондзирівський, одружений з Пелагеєю Марківною Маркович [18, 178].

Дружиною гетьмана І. Самойловича була представниця роду Голубів. Варто пошукати населений пункт, що дає прізвище Грушинські, близько до володінь Голубів. Більшість дослідників, слідом за В. Модзалевським, ідентифікують місце народження гетьмана з Ходорковим Сквирського повіту [1, 477]. Проте маємо населені пункти з такою назвою і в інших місцевостях. У 1644 р. частину с. Ходорова тримала Петронелла Василівна Вороничівна (?-після 1656), заміжня за Данилом Голубом (?-1650). Їй належала, окрім с. Ходорова, частина с. Ржищів і с. Грушів [27, 201]. Всі вказані населені пункти знаходились на території Іржищевської сотні Канівського полку, в безпосередній близькості одне від одного. Ці маєності у власність Голубів принесла Вороничівна [2, 25; 3, 126]. Ворони (Вороничі, Воронченки) були тісно пов'язані з Канівщиною, будучи однією з найвідоміших козацько-шляхетських родин [4, 197; 2, 9]. Цікаво, що Воронченки були родичами Дорошенкам: Андрій Воронченко, полковник черкаський, був свояком Петра Дорошенка [4, 197]. А ще одним прізвищем Кирила Дорофійовича Грушинського було Дорошенко. Можливо, воно походить не лише від імені його батька?

З селом Грушів (Грушове) гіпотетично можемо пов'язати родові ім'я наших Грушинських. У 1638 р. у Канівському полку сотенним отаманом був Харлам Грушович. У козацькому реєстрі 1649 р. в сотні Гуниній Канівського полку записаний Тиміш Грушецький [5, 111]. Сотником Канівського полку раніше 1651 р. був Тиміш. На думку Ю. Мицика та В. Кривошеї, можливо це і є Тиміш Грушецький, родину якого В. Липинський відносив до представників шляхти у Канівському полку [2; 9, 115]. Підтвердженням цього є те, що брати Дорофійовичі Грушинські у джерелах кінця XVII ст. названі панами [10, 7-7зв.]. Як бачимо, у Канівському полку локалізуються Вороничі, Голуби, Грушинські і, можливо, Самойловичі.

Точно невідомо коли Грушинські оселились у Глухівській сотні Ніжинського полку, але володіння тут Опанаса Дорофійовича у грамоті 1718 р. названі дідизними і батьківськими [13, 3]. Дорош Григорович у 1675 р. мав володіння у с. Волокитин Глухівської сотні: 12 червня 1675 р. він подарував сину Кирилу дві заставки на греблі на р. Клевені «при свідках [...] на уряді глухівському» [6, 67]. Отже, Грушинські переселились на Лівобережжя раніше масового переселення Канівського полку, яке відбулося після його ліквідації у 1678 р.

Ще за життя батька Кирило Дорофійович почав сам примножувати родинні володіння. Він був власником с. Волокитин, яке надав йому гетьман І. Самойлович [9, 461; 7, 31-32] (вказане село у 1688 р. І. Мазепа надав Михайлу Миклашевському [8, 138]). У 1677 р. Кирило купив у міщан батуринських Гната і Павла Мельниченків, поблизу подарованого батьком, на р. Клевені місце з греблею для будівництва млина з обома берегами. І на тій греблі «своєю працею влаштував 3 клітки млина». У 1684 р. Кирило Дорофійович купив у козака Глухівської сотні Олексія Щербини між селами Волокитиним і Воргловим на р. Мариці греблю з млином вишняком і при ньому двір з ґрунтами орними та неорними. На тих ґрунтах була поселена слободка Щербинівка з людьми. У Волокитині Кирило Дорофійович мав двір власний житловий з усякими будівлями і винницею, з садом і плецем. В тому ж селі йому належали: ще один двір з полями, лісами й сіножатями і 8 дворів куплених, в яких жили піддані люди.

[□] Проблема статусу й обов'язків господаря гетьманського двору належить до малодосліджених в українській історіографії. З джерел зрозуміло, що така посада займала високе місце в тодішній ієрархії влади не лише завдяки економічним важелям, а й за можливість впливу на гетьмана. Господар виконував управлінські функції. В той час до гетьманського двору належали не лише служби при резиденції, а й система державних маєтків у різних полках Гетьманщини.

13.05.1695 р. перед походом під Кизикермен, в якому й загинув, Кирило Грушинський склав духівницю, якою заповів все майно дружині Євдокії та доньці Горпині (див. додаток). Пізніше, в 20-30-х роках в ході численних судових тяганин за батьківський спадок з дядьком, бунчуковим товаришем Опанасом Дорофійовичем, Горпина описує батьківські володіння і згадує, що з духівницею їм з матір'ю батько «все крепості вручил». Їх копії вона додала до своєї чолобитної [6, 67].

З дозволу гетьмана І. Самойловича Кирило Грушинський, окрім слобідок Щербинівки і Дорошівки[□], осадив хутір Грем'ячку в Вороніжській сотні біля купленого у мельника Гаврила млина на р. Грем'ячій. Після смерті Кирила, його вдова продала слобідку Грем'ячку матері гетьмана Мазепи, яка віддала її на Глухівський жіночий монастир. Проте пізніше другий зять вдови Іван Мокрієвич продав слобідку князю Меншикову, а за матеріалами Генерального слідства про маєтності 1729-1730 рр. вона записана серед імператорських володінь [7, 60].

У 1686 р. після смерті батька Дороша Григоровича, перед військовим генеральним судом здійснювався розподіл спадку між п'ятьма спадкоємцями. Одного з них, зведеного Кирилового брата і рідного Опанасу й Мартину по матері, Івана Гаршкевича, виключили зі спадкоємців одразу. А все майно ділилось між трьома братами і вдовою Дороша Соломонидою (його другою дружиною). Старший, Кирило Дорофійович, вимагав виділити зі спадку майно, набуте його власним коштом. Він представив реєстр і документи, й оцінив свою власну частку в 630 золотих. Суперечка між спадкоємцями у суді була запеклою, тому їм довелося відкласти підписання розділу і домовитись між собою у власній господі. Згідно з розділом, який підписали трохи пізніше, троє інших спадкоємців виплатили Кирилові гроші за його власні набутки і поділили майно, врахувавши працю Івана Гаршкевича. Записано, що брати мали викупити і віддати Івану у вічну посесію добра його батька, а матері Соломониді три рідні (Кирило, Мартин і Опанас) брати мали пожиттєво платити четверту частину прибутків від млинів на греблі і одягу на 15 талярів, кожен по 5 талярів. Окремо Соломониді записана четверта частина з хутора Яструбного: «лісу, діброви, орного поля і сінокосу у вічну посесію» [10, 1-4зв]. Розділ у Батурині підписали генеральний суддя Михайло Вуяхевич і писар суду генерального Андрій Васильович.

Вже через три роки після розділу, Кирило намагався у тому ж генеральному суді оскаржити розділ, але безрезультатно. Молодші брати представили документи розділу 1686 р. і суд підписав їх, наказавши справу більше не поновлювати [10, 5-6]. Розгляд справ військовим генеральним судом засвідчує високий соціальний статус родини Грушинських, вона мала бути шляхетсько-старшинського походження.

Привілейоване становище родини порушилось у 1687 р. з приходом до влади гетьмана І. Мазепи. Грушинські змушені були затаїтися і спостерігати, як новий гетьман надає с. Волокитин Михайлу Миклашевському. Хоча є згадка О. Лазаревського про підтвердження Мазепою права на володіння слобідкою Дорошівкою Кирилу Грушинському у 1689 р. [9, 463]. Це означає, що за відсутності фавору переслідування родину все ж оминули.

Брати несли традиційну військову службу. Серед учасників азовських походів були Кирило і Опанас Дорофійовичі. Перед походом на Кизикермен Кирило написав заповіт. Про загибель брата під Кизикерменем пізніше у всіх своїх поданнях і проханнях згадував Опанас Дорофійович. Після походів, у перші десятиліття XVIII ст., Опанас у документах називається значним військовим товаришем. Вже у цьому званні 8 грудня 1708 р. він отримує монаршу грамоту на скуплені ним у путивльських поміщиків чималі володіння (568 «четвертей»[□] вотчинної землі; 4 млина на 8 каменів і 3 ступи (мінімум) в різних місцях; озера, орна земля, сінокоси, ліси і болота) по річці Клевень Путивльського повіту Курської губернії [12,1-2][□].

* Слобідка Дорошівка при впадінні р. Єсмані у р. Клевень осаджена на волокитинських ґрунтах Кирилом Дорошенком [7, 31]. Цілков підтримую думку О. Лазаревського, який вважав, що хутір Дорошівка був осаджений ще батьком Кирила Дорошем, про що свідчить його назва [9, 462].

* Основною одиницею виміру площі в Росії в цей час була десятина (1,0925 га), а в побуті вживалась «четверть» або «четы», яка становила 1/2 десятини [20, 204]. Тобто, загальна площа куплених Опанасом і стверджених у грамоті земель у Путивльському повіті становила тодішніх 284 десятини або 310, 27 сучасних гектар.

* «[...]пожаловали Войска Запорозкого знатного войскового товарища глуховского жителя Афонасия Грушинского за верние нам государю служби повелели ему дать нашу царского величества жалованную грамоту на купление его нижеименованные земли в Путивльском уезде понеже сего 1708 ноября И бил челом [...] он Афонасей Грушинской что отец его и сродники всегда верно служили и нивкакой измене никогда не являлись, многие его сродники помирали на нашей службе, а особливе родной его брат под Кизикерменем от турков убит где он Афонасей на той

Куплені Грушинським землі сусідили з його основними володіннями в Гетьманщині і значно розширювали загальний маєтковий комплекс.

У 1709 р. Опанас Дорофійович отримує універсал від гетьмана І. Скоропадського на родові та скуплені володіння у Глухівській сотні. Маєтності записані в універсали затверджені пізніше у 1718 р. царською грамотою, яка опублікована в додатках до Генерального слідства про маєтності Ніжинського полку 1729-1730 рр. [7,398; 13,7]. Причому Миклашевські ствердження с. Волокитина і сл. Дорошівки за Грушинським пропускають мовчки.

Свого часу, у 70-80-х роках XVII ст., Михайло Миклашевський, будучи військовим товаришем і зятем глухівського сотника Григорія Семеновича Рубана, поступово прирощував свої володіння. Він був у найближчому оточенні трьох гетьманів, починаючи з Дем'яна Ігнатовича (Многogrішного), займаючи уряди городового отамана глухівського (1675), осавула полкового ніжинського (1679) генерального хорунжого (1682) та генерального осавула (1683-1686, 1689) [21,476; 18,243]. Проте тягатися з близькими до гетьмана І. Самойловича Грушинськими не брався. Після Коломаку ситуація змінюється і Михайло Миклашевський захоплює все нові володіння, в тому числі й родові маєтки Грушинських. Останні ж змушені були перечікувати. Та як тільки ситуація знову помінялась, у 1708 р. Опанас Грушинський голосно нагадує про себе і свою вірну службу новому гетьману і царю, випрошуючи підтверджувальні універсал і грамоту. Як видно з його чолобитної і тексту грамоти та універсалу, часу в попередні роки даремно він не втрачав. Наприклад, у власника Волокитина Миклашевського було 9 дворів, а у Опанаса у тому ж селі 40 дворів на скуплених ґрунтах [7, 31].

Скупувати ґрунти навколо волокитинських володінь Опанас Грушинський продовжує і в наступні десятиліття. У 1714-1718 рр. активно купував козацькі ґрунти, позичав гроші під заставу урожаю та майна навколо серцевини своїх маєтностей – с. Волокитина [10, 8-13зв]. Серед тих продаж Опанасу звертає на себе увагу одна: «... Василь Охремович внук Грушенков, житель и козак волокитинский стародавний продал свой вечистий яр [...] и сеножаттю и с косогорами и з гаями ценою за 10 таляррей помеж моего яру Довжика...» [10,13зв]. Це єдина згадка про однофамільця Грушинських у Волокитині, який дуже вірогідно, був їхнім близьким родичем.

Протягом 1714-1716 рр. купує або перерозподіляє родові володіння з братом Мартином і чоловіком Кирилової доньки Горпини – Федором Ольшанським. Горпину Кирилівну мати видала заміж одразу після смерті батька, тобто приблизно 1695 р. У своїй чолобитній, датованій травнем 1734 р., Горпина писала, що після її заміжжя мати пішла в монастир «в чин іноческий». Всі ж купчі і духовніцу вручила доньці, якими остання володіла до 1717 р., коли тими ґрунтами заволодів її дядько Опанас [6, 67]. З інших джерел відомо, що вдова Кирила ще була заміжня за колишнім сотником воронежським Савою Григоровичем і за ним з 1707 р. володіла частиною с. Маків Воронежської сотні. Ці володіння після смерті другого чоловіка, перед постригом у Гамаліївському монастирі, Євдокія продала дружині гетьмана І. Скоропадського [9, 327].

нашей службе бил [...] в прошлых годах купил он в Путивльском уезде вотчинной земли (четверть) у разных помещиков и иние земли и той покупной земли у разных помещиков вименивал помянутую четверть на четверть в разных слободах а именно Партишкове, Стариково, с леси и болоти, и с сenny покосы Скородничево в Кагани вниз реки Клевени по старой воскресенской перевоз // от того перевозу по большой Новгородской дороге к Путивлю по левую сторону в урочищах на реке Клевени мельница под Волокитином о трьох камнях и ступах и при мельнице слободка Федоровка с волними людьми черкасы и с лесом и с сennyми покосами [...] угоды три четв. вотчинной земли; баюрак 7 четвертей помяной земли (острельник), в Стрельниковой Белобережки тож в Офанасовке слободка с волними людьми черкасы сто четвертей со всеми угодыя, Кулигина (?) с озерами и озерищами и с берегом Клеветским, и мельницей Бородовкой о двух камнях и ступа с пустошами и болотами и со всеми угодыя, сто четвертей. [Гал?] Малога з берегом Клеветским, сто четвертей со всеми угодыя, мельница на Вязонце о двух камнях и ступа в Черепове [...] тож двадцать четвертей и со всеми угодыя, в Яцине шестдесят четвертей и с берегом клеветским и со всеми угодыями, и с мельницей [...], и с сennyми покосами; в Шарановщине 6 четв. распаханой земли, в Гордеевщине 7 четв. распашенной земли да в Онтиповской Луке вотчинной земли пять четвертей, в [...] Кротовой Дубраве тож сто четвертей [...] и с волними людьми черкасы и со всеми угодыями в Толпатове (?) озеро и с сenny покоси и озернище со всеми угодыями, в Козацкой Дуброве Свечкино тож вотчинной земли шестдесят четвертей с [...]дой] и с вольными людьми черкасы и со всеми угодыями [...] и у него есть тех путивльських помещиков крепости против которых дана ему на Москве наша [...] грамота».

* Цікаво, що й ці володіння опиняться у руках бунчукового товариша Петра Степановича Миклашевського, який 19.09.1763 р. замовив копію грамоти з оригіналу.

Чоловік Горпини Кирилівни Грушинської, військовий товариш Федір Ольшанський у 1715 р. за універсалом гетьмана І. Скоропадського став власником с. Радомки, яке Горпина у 1725 р. віддала під заставу Опанасу Дорофійовичу (після смерті останнього, його вдова продала Радомку генеральному судді Івану Борозні за 5 тисяч золотих). Неподалік від Радомки Федір невдовзі осадив слобідку Ольшанку [11, 192-193]. Трохи раніше, у 1714 р., він підписав перерозподіл спадкових добр Грушинських разом з Микитою на користь Опанаса Дорофійовича. Через два роки, у 1716 р. Федір Ольшанський з дружиною продали Опанасу свою частку батьківського спадку за 4 тисячі золотих. З 1725 р., після смерті першого чоловіка, Горпина з другим чоловіком, бунчуковим товаришем Іваном Мокрієвичем судилася з дядьком Опанасом за ці добра. Вона звинуватила Опанаса, що той купив родові землі без її відома. Але у Грушинського була купча складена при свідках і через три дні після продажу підписана самою Горпиною. Тоді ж при правителю Військової канцелярії Левенцю, який розглядав позов, розгнівана Горпина вирвала у дядька купчу й порвала її, за що сиділа у в'язниці. А Опанасу на володіння був виданий декрет, в якому вказувалось, що бачили купчу на спадкові ґрунти Горпини, універсалу Скоропадського на ці ґрунти 1718 р. не бачили, а в царській грамоті 1718 р. нечітко вказаний розподіл на володіння. Цим історія не скінчилась, адже одразу після смерті Опанаса у 1734 р. Горпина почала судитися за батьківський спадок вже з Ганною Наумівною, вдовою Грушинського [6, 67-87]. Переформатування володінь 1714-1716 рр. Опанас ствердив завдяки монаршій грамоті 1718 р. [7, 397-400].

В 20-х роках на волокитинські ґрунти знову починає претендувати представник роду Миклашевських Стефан. Пояснюється це відновленням впливовості Миклашевських завдяки зв'язкам зі Скоропадськими. А трохи пізніше Стефан одружився з рідною сестрою Анастасії Скоропадської Іриною Марківною Маркович. У 1722 р., за відсутності бунчукового товариша Опанаса Дорофійовича, Стефан Миклашевський виставляє Федора Ольшанського відповідачем, і добивається від гетьмана і Генеральної військової канцелярії скасування універсалу Скоропадського 1709 р. й надання йому у володіння частини маєтностей Грушинських. Попереднє надання ніби то було «неправдивим» [7, 392-393; 9, 460-464].

Були й інші спроби поборотись з бунчуковим товаришем Опанасом Дорофійовичем за ґрунти. У 1722 р. Опанас подав донесення наказному гетьману Павлу Полуботку з проханням захистити його і сина від наклепу васютинського і чарнуцького священиків. Ті звинуватили Грушинського у зв'язках з Мазепою й під цим приводом спробували забрати ґрунти, які колись йому продали чи заставили [6, 3].

Проте Опанас Дорофійович боровся за власні володіння. У 1724 р. він представив у Генеральну військову канцелярію оригінали й копії купчих, універсалів і грамот на свої володіння [13, 2-9]. В цей період він продовжує скуповувати землі козаків і судиться з племінниками за володіння, які вони заставили йому під чималі грошові позики.

22 березня 1725 р. бунчуковий товариш Грушинський Опанас Дорофійович склав присягу на вірність імператриці Катерині Олексіївні [23, 2зв-3].

Протягом другої половини 20-х років, після повернення з Гілянського походу, вже немолодий Опанас Грушинський веде нескінченні тяжби з племінницею Горпиною Кирилівною і її другим чоловіком, бунчуковим товаришем Іваном Мокрієвичем. У 1725 р. перед військовим походом він подав до суду донесення про невиконання боргу в півтори тисячі золотих. Під заставу вони дали с. Радомку, дві греблі (одна в Радомці, друга на р. Слоуту) і хутір Новгородський. Піддані тих сіл повинні були віддавати Грушинському «послушенство» до 1726 р., а у випадку невиконання боргу майно переходило йому у вічну посесію. Вже тоді Мокрієвич з дружиною не виконали своїх зобов'язань про оголошення «послушенства» і Опанас Дорофійович, побоюючись військового походу й забезпечуючи майбутнє дружини й сина, подав те донесення. Справа продовжилась після його повернення. У 1727 р. він подав чергове донесення вже цариці Катерині Олексіївні[□] [6, 19-21].

Незважаючи на вік та хвороби, Опанас Дорофійович Грушинський був змушений відбувати у якості бунчукового товариша належну військову службу. Показовою стала підготовка і відправка до Гілянського походу в 1725 р. всього бунчукового товариства. Протягом кількох місяців частина товаришів намагалася добитися скасування для себе наказу про похід. Та все було марним і Опанас, серед інших, змушений був виконати наказ канцелярії.

[□] У донесенні 1727 р. Іван Мокрієвич названий «бунчуковим козаком». Це ще один приклад збереження старої перехідної назви.

Правда, вже зовсім скоро був відпущений з фортеці Святого Хреста додому. Бюрократична машина працювала повільно, та все ж медичний огляд здійснювався. Одразу по прибутті до Астрахані у 1725 р. там залишились 17 хворих бунчукових товаришів, які «живуть там праздно», а невдовзі з фортеці Святого Хреста генерал Кропотов відправив ще 6 товаришів для огляду штаб-лікаря Йогана Бриля. Ситуація з прибуттям до зони бойових дій людей, які не могли воювати, бо були старими або хворими, страшенно дратувала полковника Єропкина і він просив Генеральну військову канцелярію більше таких вояків не присилати. У списку відправлених додому бунчукових товаришів про Опанаса Дорофійовича записано, що йому «71, от паралитической болезни левою рукою не владеет, стар і дряхл» [14, 2-5].

Опанас прожив найдовше з братів Дорофійовичів. Він помер у 1734 р., але ще протягом кількох наступних ревізій (1736, 1737 та 1738 рр.) у Ніжинському полку (в сс. Старому та Гута Конотопської сотні) записані володіння бунчукового товариша Опанаса Дорофійовича без вказівки, що це володіння його спадкоємців [24,157; 25, 201; 26, 119а зв.].

Його син Федір, який ще за життя батька почав нести за нього службу бунчукового товариша і вдова Ганна Наумівна пройшли після його смерті через численні судові процеси з родичами, що напередбачили звинувачували покійного у захопленні батьківських володінь.

26 вересня 1735 р. Федір Опанасович Грушинський отримав універсал на звання бунчукового товариша [15,1; 16, 29,44-45]. У 1733-1735 рр. служив з бунчуковими товаришами з генеральним обозним Лизогубом у поході в Польщі. Федір Грушинський був одружений з донькою бунчукового товариша Анастасією Василівною Лазаревич, яка успадкувала маєтності свого бездітного брата [9, 329].

Шлюб був нетривалим. Федір Грушинський мав слабе здоров'я. У 1738 р. він подав прохання про звільнення від служби по хворобі і додав висновок лікаря Бона, який підтвердив повну сліпоту на праве око і близький до того стан лівого. Федору видали атестат про невідповідність його військовій службі (27.03.1738). Донесення про хвороби сина подавала й Ганна Грушинська, як вдова бунчукового товариша. Вона вказувала, що син хворів на «падучу» і просила його відставки. Абшит Федору Грушинському виданий 5.04.1738 р. [17; 29,40-43]. Востаннє згадується у військових реєстрах у 1739 р. серед бунчукових товаришів Ніжинського полку які не відправлені у похід. Він надав у полкову канцелярію копію атестату про свою хворобу [22, 2]. Заповіт склав у травні 1741 р. Невдовзі бездітний Федір Опанасович помер (до 20.03.1742), а його вдова вийшла заміж вдруге у 1743 р. за бунчукового товариша Петра Степановича Миклашевського [21, 485], який пізніше отримав у спадок частину батьківських волокитинських ґрунтів[□]. Зі смертю Федора Опанасовича переривається його гілка Грушинських. Володіння у Волокитині переходять до Петра Миклашевського.

З роду Грушинських відомі сини Мартина Дорофійовича – Іван та Мойсей. Про Івана не маємо ніяких згадок. Ймовірно, що у 1735 його вже не було серед живих. Значковий товариш Стародубського полку Мойсей Грушинський у 1735 р., вже після смерті бунчукового товариша Опанаса Дорофійовича, пробував відсудити у вдови Опанаса Ганни батьківський спадок. В донесенні на ім'я імператриці він описує образи, нанесені йому рідним дядьком Опанасом. Мойсей звинувачував Опанаса Дорофійовича в утисках його матері Ксенії. Ніби то бажаючи захопити землі, він влаштував без дозволу у їхньому домі корчму. А потім, скориставшись боргом йому Ксенії (тисяча золотих), змусив її та малолітнього Івана підписати купчу, в тому числі і за Мойсея, на спадкові батьківські землі. Мойсей Мартинович заявляв, що йому, вже дорослому, дядько обіцяв повернути батьківські землі, якими «неналежно» володів, але так і не повернув [6, 63].

Чи вдалося повернути землі Мойсею не відомо. А от Горпина Кирилівна у 1734 р. у Ганни Наумівни, вдови Опанаса Дорофійовича, частину батьківського спадку відсудила. Скориставшись неточно описаними володіннями Опанаса у грамоті 1718 р. і втраченими на той час Ганною деякими документами, вона підписала з вдовою новий розділ, в якому їй відійшли маєтки Кирила по старому розділу[□]. Повний розділ підписали обидві жінки. Точніше, за них

*Його батько, Степан Михайлович Миклашевський волокитинські володіння отримав серед інших по розділу батьківського спадку з братами у 1741 р. Помер близько 1750, після чого с. Волокитин отримав Петро [21, 481]. Тобто ймовірно, що володіючи волокитинськими маєтностями Грушинських за дружиною, цілеспрямовано отримав ці землі у спадок від батька.

*«...А именно: Под селом Волокитиним на р.Клеване на гребле Волокитинской от берега великороссийского крайней клетки в которой за истицею по розделочному Карпекиному письму показан средний камень; неимеется, оная клетка водою знесена. Где нине только пали стоят А имеются на той же гребле три клетки с котрих

неграмотних підписали довірені люди [6, 77-78; 10,14]. У лютому 1738 р. Ганна Наумівна, вдова бунчукового товариша, просила канцелярію повернути оригінал грамоти на володіння, що і було зроблено [6, 45-46]. Цього ж року, у липні, почала судову справу проти «посадского человека путивлского» Івана Курдюкова. Вона звинуватила Курдюкова у заволодінні грунтами чоловіка й чоловікового брата Кирила через незаконну купівлю. З 1734 до 1738 рр. в руках Курдюкова опинилась значна частина волокитинських грунтів. Судячи з документу, частину володінь продав Курдюкову її син Федір, ще частину - Горпина Кирилівна. Чим закінчилася ця справа з документу не зрозуміло [6, 48].

Як бачимо, до початку 40-х років XVIII ст. рід Грушинських по чоловічій лінії згасає. Єдиний син Опанаса Дорофійовича Федір помирає бездітним. Буквально за кілька років після смерті Опанаса Грушинського його велика волокитинська маєтність розпорошується. Частину володінь продав Федір, частину відсудила Горпина Кирилівна. Спроби Ганни Наумівни, вдови Опанаса, утримати маєтність в своїх руках виявились невдалими. Сини Микити Дорофійовича після 1735 р. не згадуються в документах. Єдина донька Кирила Горпина разом з другим чоловіком успішно розбазарила як спадок батька, так і спадок першого чоловіка. Згадок про її дітей не містить ні один з відомих документів. Немає ніяких згадок про шляхетний рід Грушинських ні в 60-х, ні у 80-х роках XVIII ст., коли всіляко про себе заявляли, прагнучи входження до складу російського дворянства шляхетські роди Гетьманщини.

Розпис роду Грушинських-Дорошенків

I.

-
1. Клетка от того ж берега великороссийского что прежде была другая о двух колах мучних
  2. Клетка средняя что прежде была третья к берегу малороссийскому о двух колах мучних в которой клетке по разделочному Карпекиному письму камень передний за истицею показаний имеется налицо.
  3. Клетка от берега малороссийского построена ответчиком вновь в которой едно коло мучное а другое ступное. А показание в оном разделочном Карпекином письме на той же гребле з Мартиноювю женою заняты пустое место где давно была клетка и построивши вновь клетку пустити по колу млива или ступ в какой клетке передней камень истици бити стоят впусе. При той же гребли хата в которой мерочник живет.
  - В селе Волокитине: Дворовое место где отец истици Кирило жил занято городом ответчиковим а строения на том месте никакого неимеется Против того дворового места берег на котором винница была. Там же дворовое место где была овина також занято огородом и садом ответчиковим. Против тех Дворових месьт луг до речки Клевени. Там же сеножать прилеглая до сеножати ответчиковой Пархомовской
  - В с. Волокитином 8 плецов с котрих
    1. Плещ близ церкви от улицы к гумну козака Костя Каленикова прилеглий на котором плещу хата курная с коморою и сенсами и с хлевом там же огород
    2. Плещ к тому ж огороду и на том плещу хата курная с сенцами
    3. Плещ помеж огорода козачки вдови Параски Ширази к болоту прилеглий на котором плещу хата белая построенная вновь подсосудком Анисимом Даниловим с коморою и сенцами. Там же другая пустая хата и хлев с огородом и садом малим.
    4. Плещ к тому ж огороду прилеглий и на оном хата курная с сенцами и хлевом
    5. Плещ близ того места где гумно отца истици било к гаю и к улице и на оном хата мазка з сенцами и хлевцами.
    6. Плещ близ дворового места огородом ответчиковим занятого ответчиковим же хлевом занято и строение с того плещу перенесено на часть того места где овина была отца истици к улице и устроен дворикъ в котором хата курная с сенцами и хлевцами.
    - 7 і 8. Плещи також близ дворового места отца истици заняты огородом ответчиковим и садом.
  - Поля пашковского кута нива и другая нива от ярка Дорошовского с целиною которая целина распашена Да семь нивокъ в трох руках:
    - в\1\ руце к Дорошовце близ урочища Прутового една нивка и другая близ леса Порохонки
    - в\2\ руце против Репиного гумна една нивка
    - в\3\ руце под селом Кочерги четире нивки
  - В окопе под Волокитином леса с сеножатию третья часть давними знаками означеного
  - В яру прозиваемом Глубочках сеножати с дубняком третья часть
  - В яру Порохонце також сеножать з дубняком третья часть. Лес прозиваемий Селище с сеножатами к гребле Клеванской по гатку [...] прилеглий вирублений. Хутор Щербиновка в котором на реце Марице гребля з млином вишнякомъ и при той гребли с правой стороны светлица з пекарнею и сенцами ответчикомъ построена. Там же сад в котором пасека была. С левой стороны по речке Марице близ млина винница з хаткою и с хлевами и с коморою. Там же слободка Щербиновка в которой девят дворов с хатами и с хлевами и в оних хатах люди живут. До той же слободки принадлежашце поля которими той слободки люди по частям владеют. Нижей той слободки при хуторе Щербиновке лес прозиваемий Яструбний по болоту Ворголское зрублений. Више ставу Щербиновского у яру сеножать под лесом Марицею. Сеножать с дубняком прозиваемая Старосельщина за урочищем Чернижем между грунтами Углицкими лежачая. А нивою до Щербиновки надлежачею на которой становится восемьдесят коп жита завладел Стефан Миклашевский».

Наукові записки

1. Григорій – жив у XVII ст., служив «престолу» і був у багатьох військових походах у другій половині століття [13, 3]

II

2. Дорош Григорович (?-1630-бл.1686) – служив «престолу», був у багатьох військових походах; у 1675 р. подарував сину Кирилу дві клітки на греблі. У 1686 р. брати Дорофійовичі ділили, а у 1689 судились у генеральному суді за батьківський спадок. 1

Д.: 1) NNN (можливо, з родичів Самойловича через дружину), її син Кирило

2) (з 1653) Соломонида NN (?-1630-1686-?). Це її другий шлюб, у першому за Гаршкевичем. Мала від першого шлюбу сина Івана, а Опанас та Мартин їх спільні з Дорофієм синами. У 1686 р., згідно з розділом майна померлого чоловіка, отримала право на дожиттєві володіння і виплати від синів.

III

3. Кирило Дорофійович (Дорошенко) Грушинський (?-1652-1695) – господар гетьмана Самойловича, загинув у поході під Кизикерменем. Перед походом написав тестамент (13.05.1695.). 2

Д.: Євдокія Михайлівна (?-1670-1716-?), у 1698 р., хворіючи, написала власний тестамент на аркуші з тестаментом чоловіка, в якому все майно заповіла доньці (див.додаток). В другому шлюбі (після 1698 р.) за бувшим сотником воронежським Савою Григоровичем (1672-1682). Після смерті другого чоловіка (бл. 1707) продала свою частку володіння у с. Маків, постриглась у черниці.

4. Опанас Дорофійович Грушинський (1654-1734) – значний військовий товариш (?-1708-1722), бунчуковий товариш (1722-1734). 2

Д.: Ганна Наумівна (?-1680-1738-?).

5. Мартин Дорофійович (Красний) (?-1660-1714-?) - полковий писар Стародубський [21, 780] 2

Д.: Ксенія NN

- N Дорофіївна (?-1686-1706-?)

Ч.: Гнат Ілліч Рубець (?-1706) – значний військовий товариш (1700), осадив слободу в Залужжі. Гетьманський універсал на маєтності 14.07.1700 р. [18, 317]. Його син Семен називає Опанаса Дорофійовича дядьком.

IV

- Горпина Кирилівна (?-1680-1767-?) 3

Ч.: 1. Федір Ольшанський, військовий товариш

2. (з 1725) Іван Дем'янович Мокрієвич, значковий товариш Чернігівського полку (?-1723-1725-?), бунчуковий товариш (1725-1735)

6. Федір Опанасович (?-1708-раніш 03.1743) – бунчуковий товариш (1728/за універсалом з 1735/- 1743), заповіт 05.1742 4

Д.: Лазаревич Анастасія Василівна (?-1771), донька бунчукового товариша, у другому шлюбі з 1743 р. за бунчуковим товаришем Петром Степановичем Миклашевським (1718-1785-?) [18, 244].

7. Іван Мартинович 5

8. Мойсей Мартинович (1708-1735-?) – значковий товариш Стародубського полку (1735), у 1735 р. готувався до походу, мав одного верхового коня і одного возового [19, 66]..... 5

- Ганна Мартинівна Грушинська-Дорошенко (?-1700-1749-?) [21,780] 5

Ч.: 1) Петро Іванович Ракушка-Романовський, значковий товариш Стародубського полку (?-02.1732), в тестаменті якого, датованому 1731 р., все майно заповідається дружині й доньці.

2) (з 1743) Родіон Іванович Янченко (1688-1768-?), значковий товариш Стародубського полку (?-1723-1768-?). Мав у Стародубі 1 двір на 2 хати в Румянцевську ревізію. В 1-м шлюбі був одружений з Іриною Юрївною Новицькою (?-ран.1741) [21,780; 18,429].

До розпису не ввійшли:

Грушович Харлам – сотенний отаман в Канівському полку (1638)

Грушецький Тиміш – козак сотні Гуниної Канівського полку (1649), отаман, можливо, сотник в цьому полку.

Дорошенко Григорій – знатний козак Вороніжський (сер. XVII ст.), осадив село Дорошівку, мав млин на р. Уську в Глухівській сотні, який продав Михайлу Миклашевському. Осаджені ним хутори і слободи знаходились у Вороніжській і Глухівській сотнях Ніжинського

.....
полку, поблизу володінь Грушинських-Дорошенків. Як і володіння останніх перейшли в руки Миклашевських [7; 30,47].

Додаток

Заповіти Кирила Дорофійовича та Євдокії Михайлівни

[13.05.1695; 18.12.1698]

Року Бжого ахче мця мая Дня 13

Я Кирило Дорофеевич, чиню сим моим писмом в чому Явне и ясне, коему ж до стану Зростаючому на преложенству Я духовному, так и праву свецкому иж [...] видячи я поход воений, А права небезпечний, воюючого на бесурменина, и Госда возносячого народ хрстьянский, и [...] так і не вознесний коли я пустившися Бжім изволеніем. Распоражаю в своих істинних и нѣкому невчом нѣмало незаведеные дворы из будинками и грунты, впрод в Граде в Глуховѣ имѣю, два двори един в местѣ зо всеми будинками. Другий под мѣстом двор тож из будинками, и солодовня, грунтъ мѣю другий в уездѣ Глуховском, в сѣле Волокітинѣ, двор мешкальний Інних скилка дворовъ с полями, из огородами из синожатыми, купленіе и своим нажитіем имѣю, хутор Щербановка куплений луг рекомий Яструбной понад рекою Клевеню, и синожат називается Даровая и с прилѣсками одержую в своим старанем за суму свою, в котором то помененомъ хуторе мѣю и Подданіе, Позволеніем, и Писмом потверженім Ясне Велможного его млти Пна Гетмана Пасѣку мѣю в лесѣ в Марицѣ, из отцем Корниліем чернцом, тилко ж которіе мѣю Пчолы в дозоре отца Корнилія, то нѣкому непевній зостают тилко мѣнѣ принадлежни зостают. А мѣсцо оное на котором стоит Пасѣка то поизволеніем отца Корнилія в том лѣсѣ мѣеть, а млинъ на рице Клевени куплений мѣю, хутор Грѣмячка в уезде Глуховском куплений мѣю, там теж и два млины зостают, и скринка от Члвкъ подданих, тож за изволеніем добродѣйским и за писмом подверженім, которіе то всѣ мои предреченіе двори из будинками из городами и виницами и с полями робочами и синожатыми всѣми поручаю жонѣ своей Евдокіи Михаловни и Дщери ншой Агрипѣнѣ розпоряжатися и Пожитковати себѣ А жадне [...]

А если Гспд продолжит живот маловремений ншей дщери Агрипинѣ, то своей дщери отказую у вечность ей и потомству Ей, А оные два двори Глуховскіе позволяю продати и за Дшу мою на приют Бжій отдати, тут теж варую в том Абис жадних з моих крвних близких и далеких не малъ интересоватис, и Ащоби мѣль от мого сего писма распоряженого непослухати Такий да будет Проклят на суд Бжій.

Вписал тастаментъ за прошеніем Пна Кирила Дорофѣевича Свщно Іерей Андрей Григоріевич Сто Николский маковский. За прошеніем его млти Пна Кирила Дорофѣевича, Васил Яковлевич Атаман Городовий Воронизкий на тот час зоставал

За прошеніем Пна Кирила Дорофѣевича

до сего тастаменту я Іванъ Холодовичъ руку свою приложил

Кирило Дорофѣев

руку приложил

Року ахчи мця Декаврїя иІ

Я Евдокія Михайловна Кириловая, жителка воронизка любо естем на сей час хоробою [...] [...] на тѣлѣ заражона, и будучи ближше к смерти нежели к животу мѣти сподѣваюс, ствержаю сей тастаментъ и я ведлугъ волѣ небожчика мужа моего Кирила Дорофѣевича Дщери моей Агрипинѣ Кириловнѣ жебы нѣхто з моих близких и далеких приятелей, так те ж и небожчика моего мужа інш поменого, крвній близкій и далекіе неважилися сей тастаментъ касоват, А хто [...] колвек могль нарушити теди такого на страшний суд позиваю и тамся пред судією справедливим расправитис повинна буду. [...]

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Модзалевский В. Малороссийский родословник. Том четвертый. – К., 1914.
2. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Канівський полк. – К., 2006. – 220 с.

3. Хижняк З. І. Вороничівна-Данилова Голубова Петронелла // Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст. – К., 2001.
4. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини. – К., 2008. – 452 с.
5. Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К., 1995.
6. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІА України). – Ф.51. – Оп.3. – Спр. 773. – 87 арк.
7. Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии, издаваемые под редакцией Н.П.Василенка. Вып.1. Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка. 1729-1720 г. – Чернигов, 1901.
8. Універсали Івана Мазепи (1687-1709). Кн.1. – Київ-Львів, 2002.
9. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Ал. Лазаревского. Том второй. Полк Нежинский. – К., 1893.
10. ЦДІА України. – Ф.834. – Оп.1. – Спр.10. – 15 арк.
11. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Ал. Лазаревского. Том первый. Полк Стародубский. – К., 1888.
12. ЦДІА України. – Ф.834. – Оп.1. – Спр.13. – 2 арк.
13. Там само. – Ф.53. – Оп.2. – Спр. 186. – 9 арк.
14. Там само. – Ф.53. – Оп.2. – Спр. 587. – 11 арк.
15. Там само. – Ф.834. – Оп.1. – Спр.12. – 1 арк.
16. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.1136. – 78 арк.
17. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.1136а. – 55 арк.
18. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Неурядова старшина Гетьманщини. – К., 2009. – 431 с.
19. Кривошея І.І. Реєстри значкових товаришів Стародубського полку 1735 та 1737 років // «Гілея»: Збірник наукових праць. – К., 2009. – Випуск 19. – С.64-71
20. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посібник / За ред. В.Замлинського, М.Дмитрієнко. – К., 1992. – 324 с.
21. Модзалевский В. Малороссийский родословник. Том третий. – К., 1912.
22. ЦДІА України. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.7475. – 8 арк.
23. Там само. – Ф.53. – Оп.2. – Спр.461. – 77 арк.
24. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.Вернадського (далі: ІР НБУВ). – Ф.І. – Спр.58241. – 576 арк.
25. ЦДІА України. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.19371. – 796 арк.
26. Там само. – Ф.51. – Оп.3. – Спр.19319. – 554 арк.
27. ІР НБУВ. – Ф.І. – Спр.4104.

Кривошея І.І. БУНЧУКОВИЙ ТОВАРИЩ ОПАНАС ДОРОФЕЕВИЧ ГРУШИНСКИЙ И ЕГО РОД

На основанні архивних и опублікованих источников исследується происхождение фамилии и генеалогия семьи Грушинских. Особенное внимание уделяется социальному положению, владениям и службе бунчуковых товарищей на примере Опанаса Дорофеевича Грушинского. Публикуются документы, которые освещают историю рода.

Ключевые слова: бунчуковий товарищ, шляхта, служба, владения, род, генеалогия.

Kryvosheya I.I. BUNCHUKOVYI COMRADE OPANAS DOROFIYOVYCH GRUSHYNSKY AND HIS GENERATION

Family name origin and genealogy of Grushynsky family are analyzing on the basis of archival and published sources. Special attention is paid to social status, possessions, service arm of bunchukovy comrades as an example of Opanas Dorofiyovych Grushynsky. Documents of family history are reviewed.

Key words: bunchukovy comrade, shlahtha (Polish gentry), service arm, possessions, generation, genealogy.